

HORNYÁK SZABOLCS

A GYERMEKKORÚAK BŰNÖZÉSE ÉS MEGELŐZÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A gyermekkorúak bűnözése, a gyermekkorú bűnelkövetők, a bűnmegelőzés lehetőségei napjainkban egyre erőteljesebben foglalkoztatják a közvéleményt. Ennek egyik lehetséges oka, hogy az utóbbi időben több olyan gyermek által brutális módon elkövetett bűncselekményről hallottunk, amely megrázta az országot. A gyermekek által elkövetett bűncselekmények száma szerencsére nem nagy, de számos olyan hatást észlelhetünk, amely elősegíti a gyermekek bűnelkövetővé válását. A következőkben ezekről a hatásokról, illetve kiküszöbölésük lehetséges módjairól lesz szó, ezekhez azonban nélkülözhetetlen a gyermekek által elkövetett bűncselekmények jellegzetességeinek megismerése.

1. A gyermekkori bűnözés jellegzetességei

A hazai bűnözést vizsgálva azt tapasztalhattuk, hogy az bűnelkövetők száma évtizedeken keresztül egyenletes, emelkedő tendenciát mutatott. Ezzel a tendenciával a gyermekkorú elkövetők számának alakulása az elmúlt tíz évben nem tartott lépést, hiszen az egyik évben emelkedett, a másikban csökkent. Ha az 1991-ben ismertté vált 4240 gyermekkorú elkövetőt vesszük alapul (100%), a következő adatokat találjuk: ehhez képest 1992-ben 105,85%, 1993-ban 97,36%, 1994-ben és 1995-ben 98%, 1996-ban 87%, 1997-ben 101,11%, 1998-ban 91%, 1999-ben 97,5%, 2000-ben 93,5%, 2001-ben pedig 87,97% volt a számuk. A gyermekkorú elkövetők számának utóbbi öt évben történt alakulását mutatja be az alábbi táblázat:

év	elkövetők száma
1997	4287
1998	3864
1999	4133
2000	3964
2001	3730

Bár az utóbbi három évben folyamatos csökkenés tapasztalható, mégsem lehetünk elégedettek, hiszen a gyermekkorú bűnelkövetők aránya az azonos korú – folyamatosan csökkenő számú – népességén belül nem változott: arányuk 0,22 és 0,26% között található. A gyermekkorúak közel háromnegyede nem egyedül követi el a bűncselekményt, nagy részük egy másik gyermek, illetve fiatalkorú személy társaságában válik bűnelkövetővé. A 2001-es adatok arról tanúskodnak, hogy az elkövetők 88,74 %-a volt fiú (3310 fő), míg csupán 11,26%-uk volt lány (420 fő). A bűnözés szempontjából legaktívabb réteg a 13 évesek csoportja: az összes gyermekkorú elkövetőhöz viszonyított arányuk 2001-ben 36,9% volt, a 12 éveseké 23,8%, a 11 éveseké 15%, a tízéves illetve ennél fiatalabb

korosztály aránya pedig 24,3% volt. A statisztikák szerint a legtöbb gyermekkorú elkövető teljes családi környezetből kerül ki (2001-ben 75,4%), míg 12,3%-uk elvált szülők gyermeke, 5,8%-uk pedig nevelőintézetben él.

Mint ahogy az elkövetők számánál sem, az elkövetett bűncselekmények számánál sem találunk hosszú távú vagy egyenletesen növekvő vagy csökkenő tendenciát. A gyermekkorúak által elkövetett bűncselekmények számának alakulását az alábbi táblázat szemlélteti:

év	bűncselekmények száma
1997	6984
1998	6670
1999	7737
2000	7326
2001	6333

Az elmúlt években tapasztalható ugyan csökkenés a bűncselekmények számát tekintve, hozzá kell tennünk azonban, hogy igen magas a gyermekek által elkövetett erőszakos bűncselekmények (főleg: garázdaság, rablás, testi sértés, erőszakos közöszlés) száma. Szomorú tény, hogy a csökkenés egyáltalán nem vonatkozik a kábítószeres bűncselekményekre, hiszen 2001-ben a megelőző évhez viszonyítva közel háromszor annyi ilyen jellegű bűncselekményt követtek el gyermekek (14). A legtöbb bűncselekmény azonban továbbra is a vagyon elleni bűncselekmények köréből kerül ki: a 2001-es adatok szerint 2847 volt a lopások és 806 volt az ún. betöréses lopások száma (44,95% és 12,72%; összesen 56,7%).

2. A gyermekkori bűnözés okai

A gyermekkorúak kriminalitásához vezető okok között alapvetően két csoport között tehetünk különbséget: vannak a személyben rejlő okok, és vannak olyan okok, amelyek a gyermekek környezetében lelhetők fel, amelyek hatással vannak rájuk és a bűnözői magatartás felé vezető út kiindulópontját jelenthetik. A környezeti hatások is kétféleképpen lehetnek. Vannak olyan összetársadalmi jelenségek, amelyek befolyással vannak a gyermek- és fiatalkorúak bűnözésére, ezeket makrokörnyezeti hatásoknak is nevezhetjük. Ezen túl léteznek ún. mikrokörnyezeti hatások is, amelyek a gyermekek közvetlen környezetében hatnak, és amelyek jelentősége talán a többi ok jelentőségénél nagyobbak tekinthető.

2.1. A személyben rejlő sajátosságok

A gyermekbűnözés okainak feltárásakor beszélni kell a személyben rejlő sajátosságokról, a biológiai tényezőkről. Gyakran előfordul, hogy bizonyos dolgokat nem vezetünk végig az örökletes eredetig, hanem megállunk a „természet” fogalmánál, hiszen minden embernek van valamilyen természete, ami a reakciómódjait, érzékenységét, szellemi tempóját, érzelmi viszonyulásait jelenti, és bizonyos állandóságot mutat.

Természetesen igaz mindez a gyermekekre is, akiknél sokszor ezek kapcsán csak azt emelik ki, hogy születetten hoz bizonyos tulajdonságokat, például azért, mert anyja háborús időben hordta, netán az anyja beteg volt a terhesség alatt vagy lelki megrázkódtatás érte, vagy nem kívánt terhességből született a gyermek, illetve a szülés nem folyt le simán. Ezen túl lehetnek olyan csecsemő- és gyermekkori betegségek, valamint állapotszerű elváltozások (testi vagy érzékszervi fogyatékoság, rendellenes testalkat, előnytelen vonások, soványság vagy kövérség, gyengeség, stb.), amelyek a viselkedés szempontjából meghatározónak tűnnek. Viselkedése vagy adottságai miatt a gyermekkel szemben már korán megindul egy társadalmi diszkriminációs folyamat, amely során számos olyan behatást kénytelen elviselni, amely végül valóban károsodottá teszi. Ezeket a mechanizmusokat Merton nyomán ún. „önteljesítő próféciaíknak” szokták nevezni, azaz: egy feltevés, egy minősítés végül igazolja magát („a rossz gyerek valóban rossz marad”). Ami a biológiai körülményeket illeti: csak akkor képesek hatni meghatározó erővel, ha a szellemi és az érzelmi fejlődés alaptételeit érintik. Ha az egészséges pszichológiai fejlődés feltételei fennállnak, a biológiai eredetű hatások csak közvetetten – a környezeten vagy a személyiségen keresztül – zavarják meg a fejlődést, a közvetettség azonban magában rejti a megelőzés és az ellensúlyozás lehetőségét egyaránt.¹

2.2. A makrokörnyezeti hatások

Makrokörnyezeti hatásoknak azokat az okokat nevezhetjük, amelyek a társadalomban lelhetőek fel, és amelyek – ha közvetve is –, de a gyermek- és fiatalkori bűnözés kialakulásához vezetnek. A bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség, és ezen belül a gyermekkori bűnözés alakulását és tendenciáit alapvetően befolyásolja az adott társadalom milyensége, az adott ország gazdasági, politikai, oktatási, kulturális helyzete, morális állapota.² A magyar társadalom a 80-as évek végén, a 90-es évek elején alapvető politikai, gazdasági, szociális átalakuláson ment keresztül, melynek következtében a társadalom szerkezete is átalakult. Az egyes társadalmi rétegek között megnöttek a különbségek: a felmérések bizonyítják, hogy nagy és egyre növekvő szakadék van a társadalom legalsó tizede és a következő nyolc tized, valamint ezek és a legfelső tized között. Főleg a kilencvenes évek elején és közepén volt jellemző a munkanélküliek számának ugrásszerű növekedése és magas aránya, amely a gazdasági szerkezet átalakulásának a következménye. Új jelenség volt a magyar társadalomban a hajléktalanság – a korábbiakhoz képest – tömeges megjelenése. Mindezek egy nagyszámú és új típusú szegénység kialakulásához vezettek. Ezek a folyamatok a társadalom széles rétegeiben feszültséget idéztek elő, a társadalom kohéziója, integrációs készsége megromlott, növekedett azok száma, akik átmenetileg vagy tartósan leszakadtak. A folyamat kísértő jelensége többek között a bűnözés emelkedése, ezen belül a leghagyományosabb bűncselekmény-típusok (erőszakos és nagyon elleni bűncselekmények) számának növekedése.³ A társadalmi-gazdasági okokon kívül jelentős szerepe van a bűnözés alakulásában az „erkölcsi lazulásnak”⁴, értékválságnak, amely a jogkövető magatartás

¹ Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája 14-19. o.

² Váradi Erika: A gyermek- és fiatalkori bűnözés – tendenciák, elméletek, okok (Kriminológiai Közlemények 59. sz. 2001.) 67. o. valamint Gibicsár Gyula: A gyermek- és fiatalkorúak devianciáinak okai és főbb jellemzői (Magyar Jog, 9/1996) 539. o.

³ Váradi Erika: i. m.: 68-70. o.

⁴ Gibicsár Gyula: i. m.: 539. o.

megingásához, a határvonalak rugalmasabb átlépéséhez vezet. A mai magyar társadalomban a túlélés a legfőbb szempont, a verseny, a küzdelem dominanciája érvényesül, és ebben a túlélésért folytatott küzdelemben nincsenek olyan – erkölcsi alapokon felépülő – határok, amely átlépése az érvényesüléshez megengedhetetlennek bizonyulna. További jelentős, a korábbiakhoz kapcsolódó tényező, hogy a társadalom egyre erőszakosabbá válik, a gyermekek a konfliktusok erőszakos megoldásának módját a családból, a környezetükből, a médiából ugyanúgy megtanulják, mint más viselkedési formákat.

2.3. A mikrokönyezeti hatások

A gyermekek közvetlen környezetében számos olyan hatással találkozunk, amelyek az eddigieknél talán nagyobb befolyással vannak a gyermekek szocializációs folyamatára. Ezek közül kiemelkedő jelentősége van a családnak, az iskolának, a baráti társaságnak, valamint a médiának. A továbbiakban ezekről lesz szó.

A család a társadalom alapintézménye, amelynek szerepe a legfontosabb az egyén szocializációs folyamatában. A gyermek sorsa nagymértékben függ attól, hogy a család mennyire képes az érték közvetítő és érték követő funkcióját ellátni.⁵ Erre pedig csak akkor alkalmas, ha strukturálisan teljes, funkcionálisan pedig megfelelően működik. Ehhez az szükséges, hogy legyen olyan személy, akinek viselkedése megfelelő mintául szolgálhat a gyermek számára, illetve szükséges a gyermekkel való konzisztens, következetes bánásmód. Napjainkban sajnos azt tapasztalhatjuk, hogy a „*családok morális tartalékai lassan kiürülnek, a család hagyományos védő, oltalmazó szerepe és a pozitív minta jellege sem mindig érvényesül.*”⁶ Egyre kevesebb figyelem jut a gyermekekre, egyre felületesebb az ellenőrzésük, nevelésük sekélyesebbé válik, amelyet az iskola sem tud pótolni. A szülők sok esetben közönyösen szemlélik gyerekük szabadidejének eltöltését, nem támasztanak velük szemben követelményeket, nem biztosítanak számukra megfelelő elfoglaltságot.⁷ A gyermekek számára nincs lehetőség az egyre kevesebb szabadidejük értelmes eltöltésére, lassan azt vesszük észre, hogy a gyermekkor megszűnik létezni, a gyermek már nem más, mint valamiféle kicsi felnőtt. A törődés hiánya pedig megjelenik a nem megfelelő szocializációban, a társadalmi követelményeknek nem megfelelő későbbi gondolkodás- és viselkedésmódban.

Az iskola – és ezen belül főleg az általános iskola – feladata, hogy közvetítse az alapvető ismeret- és tudásanyagot, rögzítse a helyes viselkedésformákat, a helyteleneket pedig korrigálja a nevelés eszközeivel. Szomorú tapasztalat, hogy az iskola ezen szerepének napjainkban nem képes eleget tenni. Váradi Erika a következőkben jelöli meg az iskolával kapcsolatos problémákat: 1. nem képes a társadalmi különbségeket háttérbe szorítani, inkább felerősíti azokat; 2. nem képes a társadalom általános értékvilágát a fiatal elé közvetíteni; 3. nem tudja a fiataalt megtanítani arra, hogy azonnali szükséglet-kielégítését egy távolabbi cél elérésének érdekében későbbre halassza.⁸ Szükséges azonban felhívni a figyelmet arra, hogy az iskola sok esetben olyan követelményeket is támaszt a gyermekekkel szemben, amelyeknek a megfelelő családi – elsősorban anyagi – háttér

⁵ Király Réka Zsuzsa: A gyermekbűnözés kriminológiai ismérvei (Belügyi Szemle 12/2000) 44. o.

⁶ Gibicsár Gyula: i. m.: 539. o.

⁷ Orell Ferenc János: A gyermekkori bűnözés helyzetéről és megelőzéséről ügyészi szemmel (Belügyi Szemle 7-8/1995) 31. o.

⁸ Váradi Erika: i. m.: 74-75. o.

hiányában, illetve képességei miatt eleve nem tud megfelelni. A kudarc negatívan hat a személyiségére, a probléma megoldásában pedig sem a szülők, sem pedig a tanárok részéről kellő alappal nem bízhatunk. Ez a jelenség mint egyfajta *circulus vitiosus* érvényesül: a gyermek nem volt képes az iskolai elvárásoknak megfelelni, ezért lemorzsolódik onnan. Mivel azonban lemorzsolódik, a későbbi szocializációs lehetőségeinek egy részét is elveszítheti.⁹ Ez azonban az iskolával kapcsolatos problémák egyik oldala: a másik oldal a pedagógusokkal, a tanárokkal van összefüggésben. A tanári pálya presztízse az elmúlt években, évtizedekben jelentősen romlott. Az anyagi megbecsülés hiánya azt eredményezi, hogy az egyébként alkalmas fiatalok nem választják ezt a hivatást, a nagy szakértelemmel rendelkező tapasztalt pedagógusok pedig gyakran elhagyják, kénytelenek elhagyni a pályát. A sokszor nem megfelelő szakmai színvonal mellett említendő még, hogy a gyermeki jogok szélesítésével csökkennek a tanár fegyverkezési lehetőségei, ami gyakran anarchikus állapotokhoz vezet az iskolákban.

A család és az iskola mellett kockázati faktor a baráti társaság, a fiatalkori szubkultúra is. A rossz családi környezetben élő, iskolában kudarcot vallott gyermek gyakran az utcán keres menedéket, ahol hasonló felfogású és problémájú gyermekekkel találkozhat. Az otthontól való eltávolodás egyik oka lehet még, hogy az esetleges nagy korkülönbség miatt a gyermek problémáira a szülők nem képesek megfelelően reagálni, nem tudnak a gyermeknek magyarázatot vagy reális alternatívákat adni. A céltalan semmittevés, a csavargás és a többiekkel való sodródás később éjszakai kimaradásokba, majd a törvénnyel való összeütközésbe vált át.¹⁰

Végül napjainkban igen jelentős mikrokörnyezeti kockázati faktor a média, illetve az általa közvetített nagyfokú erőszak. A médiumok műsorai, illetve az azokban bemutatott világ gyakran nagyon messze állnak a valóságtól, a magyar társadalom állapotát pedig nem hűen tükrözik vissza. Így aztán nem csoda, hogy a kellő ismeretekkel nem rendelkező gyermekeknek – és tegyük hozzá: sokszor a felnőtteknek is – a valóságnak nem megfelelő ismereteik vannak a világról. Az pedig, hogy az egyes televíziós állomások mit tárnak a nézők elé, kizárólag a szerkesztőtől függ. Egy nemrégiben folytatott kutatás¹¹ eredményeiből kitűnik, hogy a televíziós állomások műsoráiban az erőszakot tartalmazó műsorszámok aránya mindegyik földi sugárzású csatorna műsorában meghaladta az ötven százalékot. A felmérés erőszakosnak tekintette azokat az eseményeket, amelyek során az erőszak áldozata vagy forrása emberi, illetve humanizált szereplő volt; amelyek során emberekben és állatokban sérülés, a környezetben és tárgyokban károk keletkeztek; illetve amelyek során erőszakra utaló magatartás (fenyegetés, lelki terror) volt tapasztalható. Leginkább az egyestés mozifilmekre (krimik, thrillerek, akciófilmek) jellemzőek az erőszakot tartalmazó műsorszámok, arányuk átlagosan közel száz százalék. Ha hozzátesszük, hogy a gyermekek szabadidejüket napjainkban nagyrészt a televízió és a különféle videojátékok előtt töltik, a helyzetet joggal ítélnéjük aggasztónak. A televízióban bemutatott és igen gyakran nem realiztikusan ábrázolt erőszak közvetlenül és negatívan hat a gyermekek személyiségére, az erőszakos gyermeki cselekmények gyakori eredője.

⁹ Gáti Ferenc: A közoktatás lehetőségei a bűnözés megelőzésében. Kriminológiai Közlemények 11. 1986. 38. o.

¹⁰ Orell Ferenc János: i. m.: 32. o.

¹¹ ORTT-vizsgálat a hazai tévécsatornák nem-zenes fikciós műsorainak, illetve ezek promócióinak erőszaktartalmáról (forrás: www.ortt.hu/elemezések/2002/eroszak-nem-zenes030429.doc; 2003.06.16.)

3. A megelőzés lehetőségei

A gyermekkorúak bűnözése alapvetően nem büntetőjogi jelenség: a büntetőjog a 14 éven aluli személyeket beszámítási képességgel nem rendelkezőnek tekintí, így nincs lehetőség megbüntetésükre. Mivel azonban a gyermek- és fiatalkori bűnözés gyakran a későbbi felnőttkori bűnözés alapját képezi, szükséges megfelelő lépéseket tenni már ebben a korban a megelőzés érdekében. Ennek pedig alapvetően nem büntetőjogi, sőt jogi jellegűnek kell lennie. A fentiekben számba vettük azokat az okokat, amelyek a gyermekek bűnelkövetése irányába hatnak. A megelőzés súlypontjának ezen okok hatásának csökkentését kell tekintenünk. Ezen felül azonban szükség van olyan intézményrendszer felállítására, amely a veszélyeztetett vagy éppen büntetendő cselekményt elkövető gyermekek számára nyújt segítséget a megelőzéshez illetve a társadalomba való visszavezetéséhez.

A nemkívánatos ösztársadalmi hatások kiküszöbölése hosszú és összetett folyamat eredménye lehet. Ennek érdekében jól átgondolt és következetes gazdaság- és szociálpolitikára van szükség, amely hosszú távra tervez, és amelynek következtében tartósan csökkenhet a munkanélküliség, megvalósulhat a leszakadt társadalmi csoportok felzárkózása, csökkenhet a szegénység és mindenki számára biztosítva lehet a valódi esélyegyenlőség.

Sokkal konkrétabb lépések lehetségesek a család integrációs funkciójának megerősítésére. A családtámogatási, valamint lakáspolitikai rendszer kiépítése mellett szükséges lenne a házasságok stabilitásának növelését szolgáló intézkedések¹² megtételére is. Sajnálatos, hogy a válások száma szinte évről-évre emelkedik, viszont egyre csökken a házasságkötések száma. A házasság megítélése igen rossz a köztudatban, amit sajnálatos módon a média illetve az abban szereplő személyek is megerősítenek. Minden olyan intézkedés tehát, amely a házasságkötések számának növekedését idézi elő, segít a család mint alapvető szocializációs tér megerősítésében.

Az iskolarendszer átalakítása¹³ és a pedagógusok társadalmi megbecsülése elodázhatatlan feladat. Alapvető célként kell megfogalmaznunk, hogy egyre többen vegyenek részt minél magasabb iskolai képzésben. A szülők iskolázatlansága a funkcionálisan nem jól működő család egyik oka, az ilyen családból származó gyermekek sokszor maguk is abbahagyják tanulmányaikat, illetve nem is töreksenek a továbbtanulásra.

A csavargó gyermekek számára közösségi programokat kell készíteni, elsődlegesen azokra kell hangsúlyt fektetni, amelyek a képzési, az oktatási, a későbbi alkalmazási feltételek teljesítésére koncentrálnak.¹⁴ Ugyancsak nagy jelentőségűek lehetnek a sporttal összefüggő programok is. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy minden olyan program, amely hosszú távú, de megvalósítható célokat tűz ki a gyermekek és fiatalkorúak elé, alkalmas lehet a bűnelkövetés irányába ható tényezők ellensúlyozására.

Több probléma merül fel a médiával összefüggésben. Sajnos a gyermekek rendkívül sok időt töltenek a televízió előtt, sokhelyütt a televízióknak nincs alternatívája a szabadidő eltöltésében. Éppen ezért merült fel az igény az állami szervek és társadalmi szervezetek

¹² Vavró István: A gyermek- és fiatalkori bűnözés (Kriminológiai Közlemények 59. sz. 2001.) 53. o.

¹³ Sajnálatos módon az iskolarendszer átalakításának jelenlegi koncepciójával nem látjuk lehetségesnek a kitűzött célok elérését.

¹⁴ Kerezi Klára: A gyermek- és fiatalkorúak bűnözése és a gyermekkorú sértettek Magyarországon (Kriminológiai tanulmányok 32. 1995) 124. o.

részéről, hogy valamiféle szabályozással a televíziók szerkesztőit kényszerítsék az erőszakos műsorok számának csökkentésére, illetve azok olyan időben történő sugárzására, amikor a gyermekek nem néznek tévét. A világ számos országában történtek ilyen irányú kísérletek, azonban sok helyen azért fulladtak kudarcba, mert többen egy új típusú cenzúra rémét látták bennük. Hazánkban 2002 végétől a médiatörvény¹⁵ rendelkezik a kiskorúak védelméről. A törvény 5/A. § (1) bekezdése értelmében a műsorszolgáltató valamennyi, általa közzétenni kívánt műsorszámot a közzétételt megelőzően a törvényben meghatározott kategóriák valamelyikébe sorolja. Ezek a kategóriák a következők: azt a műsorszámot, amely korhatárra tekintet nélkül megtekinthető, az I. kategóriába kell sorolni. A II. kategóriába kell sorolni azt a műsorszámot, amely tizenkét éven aluli nézőben félelmet kelthet, illetve amelyet koránál fogva nem érthet meg vagy félreérthet; az ilyen műsorszám minősítése: „tizenkét éven aluliak számára a megtekintése nagykorú felügyelete mellett ajánlott” és tizenkét éven aluliaknak szánt műsorszámként, illetve ilyen műsorszámok között nem tehető közzé, egyébként megfelelő jelzéssel bármikor közzétehető. Azt a műsorszámot, amely alkalmas a tizenhat éven aluliak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy közvetett módon utal erőszakra, illetve szexualitásra, vagy témájának meghatározó eleme az erőszakos módon megoldott konfliktus, a III. kategóriába kell sorolni. Az ilyen műsorszám minősítése: „tizenhat éven aluliak számára nem ajánlott” és csak megfelelő jelzéssel ellátva 21.00 és 05.00 óra között tehető közzé. A IV. kategóriába kell sorolni azt a műsorszámot, amely alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy meghatározó eleme az erőszak, illetve a szexualitás közvetlen, naturális ábrázolása. Az ilyen műsorszám megtekintése „tizennyolc éven aluliak számára nem ajánlott” és csak 22.00 és 05.00 óra között tehető közzé, megfelelő jelzés feltüntetése mellett. Azt a műsorszámot, amely alkalmas a kiskorúak fizikai, szellemi vagy erkölcsi fejlődésének súlyosan kedvezőtlen befolyásolására, különösen azáltal, hogy pornográfiát vagy szélsőséges, illetve indokolatlan erőszakot tartalmaz, az V. kategóriába kell sorolni. Ezek a műsorszámok nem tehető közzé. A törvény felhatalmazása alapján az Országos Rádió és Televízió Testület az 1494/2002. (X. 17.) sz. ún. klasszifikációs határozatában részletesen kifejtette az egyes kategóriákba tartozó műsorszámok jellegzetességeit, valamint döntött az egyes kategóriákra vonatkozó jelzésekről. Úgy tűnik azonban, hogy egyelőre kevés eredmény van az egyébként kedvező intézkedésekből.

A veszélyeztetett vagy bűncselekményt elkövető gyermekek társadalomba való visszailleszkedése elsődleges feladat kell legyen, hiszen ezáltal megelőzhetőek a későbbi bűnelkövetések. Hazánkban egy igen korszerű, de sajnos még mindig nem megfelelően alkalmazott törvény, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény tartalmaz rendelkezéseket a gyermekek védelmével kapcsolatban. A törvény szerint a gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység. A gyermekvédelem rendszere pénzügyi, természetbeni és személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátásokból, illetve gyermekvédelmi szakellátásokból, valamint meghatározott hatósági intézkedésekből áll. A témánk

¹⁵ Ezeket a rendelkezéseket a rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2002. évi XX. törvény iktatta be a médiatörvénybe.

szempontjából a legnagyobb jelentősége a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedéseknek van, melyek a következők: a védelembe vétel, a családbafogadás, az ideiglenes hatályú elhelyezés, az átmeneti nevelésbe vétel, a tartós nevelésbe vétel, a nevelési felügyelet elrendelése, az utógondozás illetve az utógondozói ellátás elrendelése. A gyermekvédelmi gondoskodás körébe tartozó intézkedésekre akkor van lehetőség, ha a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges ellátás a szülő beleegyezésével nem biztosítható és ez a helyzet a gyermek fejlődését veszélyezteti. Külön ki kell emelnünk a védelembe vételt, valamint az ideiglenes hatályú elhelyezést, ezek elrendelésére van ugyanis főként lehetőség a büntetendő cselekményeket elkövetett gyermekek esetében. A települési önkormányzat jegyzője ugyanis – a gyermekjóléti szolgálat javaslatának figyelembevételével – védelembe veheti a szabálysértési hatóság értesítése alapján a szabálysértést elkövetett fiatakorút, a nyomozó hatóság nyomozást megtagadó határozata alapján a tizennegyedik életévét be nem töltött gyermeket, a rendőrség, az ügyészség, illetve a bíróság jelzése alapján a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt fiatakorút. Súlyosabb esetekben, ha a gyermek felügyelet nélkül marad vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését családi környezete vagy önmaga súlyosan veszélyezteti, és emiatt azonnali elhelyezése szükséges, a települési önkormányzat jegyzője, a gyámhivatal, valamint a Határőrség, a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoksága a gyermeket ideiglenesen a nevelésére alkalmas, azt vállaló különélő szülőnél, más hozzátartozónál, illetve személynél, vagy ha erre nincs lehetőség, a legközelebbi ideiglenes gondozási feladatokat is ellátó nevelőszülőnél, vagy ha erre nincs lehetőség, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyezi el.

Végül a gyermek- és fiatakorúak bűnözésének megelőzése kapcsán meg kell említeni a rendőrség bűnmegelőzési tevékenységét is. Napjainkban a rendőrség bűnmegelőzési szervei számára – a helyi adottságok és igények szerint – különböző súlyponti feladatok határozhatók meg. Ezek egyike a gyermek és fiatakorúak bűnözésének megelőzése. A cél elérése érdekében a rendőrség részt vesz a család- és gyermekvédelemben, azonban ezeken a területeken inkább csak kiegészítő szerepet tölt be. Sokkal jelentősebb az ún. D.A.D.A.-program elindítása, amelynek célja, hogy szakemberek közreműködésével szorítsa vissza a fiatalok súlyos egészségügyi és pszichikai károsodásához vezető alkoholizmust, kábítószer-élvezetet és dohányzást, valamint megfelelő felvilágosító tevékenységgel segítse megelőzni az AIDS terjedését.¹⁶

4. A gyermekkori bűnözés megelőzése Európa néhány országában¹⁷

Bulgáriában külön törvény rendelkezik a fiatalok antiszociális magatartásának ellenőrzéséről, amelynek 1996-ban történt módosítása megváltoztatta a fiatalkori bűnmegelőzés rendszerét. A rendszer hat intézményből áll. Felállításra kerültek a gyermek- és fiatakorúak antiszociális magatartását ellenőrző bizottságok; a legfelső szintű ilyen bizottság a Központi Bizottság, mely a Minisztertanács alárendeltségében működik, elnöke pedig a miniszterelnök-helyettes. Központokat alakítottak ki a fiatalok számára, amelyek nyilvántartják és figyelemmel kísérik a veszélyeztetett gyermekeket. Speciális oktatási intézményeket alakítottak ki, amelyek olyan 7 és 18 év közötti gyermekek számára

¹⁶ Bűnmegelőzés Európában (összeállította: Katona Géza) Budapest, 1998. 113. o.

¹⁷ Ennek a résznek az elkészítéséhez a Bűnmegelőzés Európában c. kötetet vettem alapul.

nyitottak, akik nem kapnak megfelelő családi gondozást. Közösségi otthonokat hoztak létre azon 8 és 18 év közötti bűnelkövetők számára, akiket a különleges bizottság döntése, a bíróság ítélete vagy ügyészi határozat alapján utaltak oda. Ideiglenes otthonokat állítottak fel a kis- és fiatalkorúak számára, valamint végleges otthonokat alapítottak a gondozás nélkül élő fiatalok számára. A rendszer az utóbbi években változásokon ment ugyan keresztül, de lényeges elemeit tekintve változatlan maradt.

Cipruson számos, a gyermek- és fiatalkorúak bűnözésének megelőzése érdekében folytatott kutatás zajlik. A család-támogatási programok különböző minisztériumok közreműködésével létesültek, és leginkább a szülői felügyelet illetve a nevelés kérdéseivel foglalkoznak. Legfontosabb alaptételük, hogy a bűnözés megelőzésének fontos feltétele a család hatékony működése. A foglalkoztatás-elősegítő programok a fiatalok szakképzésére és technikai képzésére tesznek ajánlásokat. Az Ifjúsági Hivatal az ifjúság kérdéseivel foglalkozó programokat dolgoz ki, mint például a kábítószer-fogyasztás vagy az AIDS, valamint a fiatalok részére kulturális és szabadidőprogramokat, képzéseket szervez.

A Cseh Köztársaságban létezik az ún. központi bűnmegelőzési program, amely a közösségi szintű komplex együttműködési programok átfogó rendszere, és amely közösségi-városi szintű bűnmegelőzési projekteken alapul. A bűnmegelőzési projektek számos programja kapcsolódik a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkhöz: pl. a rendőrség és a gyermekek közötti jó kapcsolat kialakítását célzó program; veszélyeztetett fiatalok számára központok létesítése; szociális megelőző központok felállítása különleges oktatási programokkal a bűnözés által érintett fiatalok számára, sportversenyek szervezése a bűnözés által veszélyeztetett kis- és fiatalkorúak számára; nyári programok szervezése olyan gyermekek számára, akikkel szüleik nem törődnek; hétvégi programok szervezése olyan gyermekek részére, akik szülői felügyelet nélkül maradnak szombat-vasárnap; ifjúsági klubok, cserkészek és sportoló fiatalok csoportjainak támogatása, gondozó szolgálatok létesítése elhagyottak számára, stb.

Dániában 1971-ben hozták létre a Bűnmegelőzési Tanácsot, amelynek munkája két fő tevékenységi körre osztható: 1. Hogyan lehet a bűnözővé válást megelőzni?, illetve 2. Hogyan lehet elkerülni azt, hogy az állampolgárok bűncselekmény áldozataivá váljanak? A Tanács bizottságokban folytatja munkáját, eredményeiket tájékoztatókban, jelentésekben, jegyzetekben teszik közzé. Dániában tehát különös jelentősége van a bűnmegelőzési tájékoztatásnak, amely elsősorban az iskolai oktatásban részt vevő gyermekeket és fiatalokat célozza meg. Legfontosabb célkitűzésük, hogy a tanulóknak kifejlesszék az intenzívebb közös felelősségérzetet az iskolájuk és szűkebb közösségük iránt. Ezt szolgálja a tanulók bevonása a napi takarításba, az osztálytermek feldíszítésébe, valamint annak megengedése, hogy az ily módon megtakarított pénzt a gyermekek a saját választásuk szerinti más tevékenységre fordíthatják.

Finnországban a rendőrségen belül működik egy ún. „Ifjúságvédelmi Rendőrség”, amely erőfeszítéseket tesz a fiatalkorú bűnözés megelőzésére. Tevékenységének három fő iránya a következő: speciálisan képzett rendőröket bíznak meg azzal, hogy szoros és állandó együttműködést építsenek ki az iskolákkal; támogassák a fiatalok számára klubok és más szabadidő-eltöltési lehetőségek megszervezését és fenntartását; szervezzenek helyi munkacsoportokat az érintett hatóságok és intézmények bevonásával az ifjúságvédelem helyi problémáinak megoldására.

Franciaországban a helyi bűnmegelőzési tanácsok állnak a bűnözés elleni küzdelem első vonalában, melyeket a polgármesterek vezetnek. Feladataik közé tartozik a nélkülözhető családok társadalmi integrációja, a 6-12 éves gyermekek iskolai támogatása, programok

kidolgozása az írástudatlanság felszámolására, valamint a fiatalok erkölcsi és kulturális integrációjának elősegítése. Emellett számos program célja a hátrányos helyzetű fiatalokkal való foglalkozás, melyek közül kiemelkedik a „Fiatalok a fiatalokért” mozgalom, amelynek mostanra már kb. 300 000 tagja van.

Görögországban a fiatalok bűnözés megelőzését súlyponti feladatnak tekintik. Végrehajtására valamennyi görög város rendőrségén ifjúságvédelmi osztályt szerveztek, amelyek speciális pedagógiai képzésben részesült rendőrök dolgoznak. A fiatalok ügyeiben tett rendőri intézkedéseket nagyfokú rugalmasság jellemzi, így például sor kerülhet arra, hogy – egyes esetekben – az ügy lezárható azzal, hogy a fiatalok önként visszaadják az eltulajdonított tárgyat.

Hollandiában az Igazságügy-minisztérium Bűnmegelőzési Osztálya szakmai irányítást és ellenőrzést gyakorol a törvényhatóságoknál folyó bűnmegelőzési munka felett. A bűnmegelőzési tevékenység egyik legfontosabb szakiránya a nevelés- és gyámügy. Ennek megfelelően Amszterdamban a rendőrök elsősorban iskolákban tartott előadásokkal, kiscsoportos foglalkozásokkal kapcsolódnak be e tevékenységbe. A rendőrségi munka két fő iránya – a gyermek- és fiatalok által elkövetett jogsértéseknek megfelelően – a vandalizmus és a kábítószer-élvezet. Az előbbivel kapcsolatos felvilágosító tevékenység az általános iskola 9. és 10. osztályában, az utóbbival kapcsolatos munka a 10. és a 11. osztályokban folyik. Említést érdemel még az ún. Marokkói ifjúsági program, amely Enschede városában a letelepedett marokkói bevándorlók gyermekeit igyekszik a szociális gondozók, a rendőrség és az iskolák vezetése közötti együttműködéssel visszatartani a többnyire csavargással kezdődő, majd kábítószer-árúsítással folytatódó bűnözővé válástól.

Litvániában a Helyhatósági Rendőrségi Szolgálat a következő elsőrendű feladatok végrehajtását kezdte meg: megelőző tevékenység kidolgozása, a társadalom bevonása a bűnmegelőzésbe; illetve különleges figyelmet szentelnek a gyermek- és fiatalkorúak bűnözése és más jogsértések megelőzésének. Elemezték az iskolások által elkövetett törvénysértéseket, az okokat és a körülményeket. A tapasztalatok alapján aggodalomra ad okot, hogy a gyermek- és fiatalkorúak kábítószer-fogyasztása emelkedik, valamint hogy a gyermekek durvábban viselkednek a közterületeken – legtöbbször alkoholos befolyásoltság alatt – és erre döntő befolyást gyakorolnak a felnőttek, hiszen a gyermekek 50-59%-t ők kényszerítették az ivásra. Elfogadásra került a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzése tárgyában egy 2005-ig tartó országos program, amelynek finanszírozása a litván kormány egyik kiemelt célja. 1997-ben elfogadták a „16 év alatti tanuló beszámoltatási rendjét” szabályozó dokumentumot, a városi helyhatósági rendőrségek és a régiók rendőrbizottságai tisztviselői számára módszertani ajánlásokat tettek a gyermekek bűnözési rátájának csökkentéséhez, a szeszital- és kábítószer-fogyasztásuk megelőzéséhez.

Luxemburgban figyelmet érdemel a kábítószer-fogyasztás elleni küzdelem speciális programja. A program lényege, hogy civil ruhás rendőrtisztek próbálják lebeszélni a fiatalokat a kábítószer-fogyasztásról oly módon, hogy közvetlen kapcsolatba kerülnek velük és elmagyarázzák nekik azokat a veszélyeket, amelyeket a kábítószerek használata magában hordoz, illetve kábítószer-ellenes diszkókat szerveznek.

Németországban fontos szerepe van a lakosság tájékoztatásának. A rendőrség bűnmegelőzési tájékoztató munkájának kiemelt célcsoportjai vannak, ilyenek tekinthetők a gyermekek és a fiatalok elkövetők. Ezen kívül a Szövetségi bűnmegelőzési program újabb kísérleti projekteket kezdeményezett, amelyek közül kiemelkedő jelentősége van a „Gyermek- és ifjúság-specifikus megelőzési koncepció” kialakításának, szoros együttműködésben az iskolákkal.

Norvégiában az Országos Bünmegelőzési Tanács hat célterülete közül az egyik „fő színtér” az iskola. Ennek kapcsán egy, a bünmegelőzésről szóló összefoglaló anyagot állítottak össze és küldtek el az általános és a középiskolák számára. Az anyag füzeteket, videókat, CD-lemezeket, játékkártyákat, kézikönyveket, a szülőknek és a rendőrségnek szóló tájékoztató füzeteket tartalmaz, és célja javaslatok adása és az olyan témákkal történő foglalkozások segítése, mint a jó és a rossz, a szabályok és az együttműködés, a felelősség, a tolerancia, az etika, illetve hogyan kell kezelni a durvaságot, az erőszakot, a konfliktusokat, illetve a kábítószer-kérdést. A hosszú távú program címe: „Lev vel”, azaz „Legyen jó az életed!”, és követi a pedagógiai tantervet az iskolai oktatás tíz éves időtartamán keresztül, ezzel megteremti a folyamatos befolyásolás lehetőségét.

Olaszországban nem alakult ki országos, átfogó bünmegelőzési rendszer, így a rendőrség a bűnüldözés és a közrendvédelmi tevékenység hagyományos módszereit alkalmazva járul hozzá a bűncselekmények megelőzéséhez. Az egyes tartományokban és városokban azonban a bűnözés helyi sajátosságainak megfelelően bünmegelőzési kezdeményezések jöttek létre. A témával kapcsolatban kiemelkedő jelentősége van a Torinóban létrehozott ifjúságvédelmi programnak, amelyet 1970-ben indítottak újjá. A program fő feladata kezdetben a kábítószer-bűncselekmények, az alkoholizmus és a prostitúció visszaszorítása volt, azonban a tevékenységi köre mára jelentősen kibővült. Elméleti alapját az a felismerés képezi, hogy előtérbe kell helyezni a társadalmi rehabilitációt és reintegrációt, valamint ezekkel összefüggésben elkerülhetetlen a szankció-központú büntetőjogi rendszer megreformálása. Az ifjúságvédelmi program egyik fő területe a külföldi bevándorlók gyermekeivel való kapcsolattartás. A városi tanács szociális munkásokból és társadalmi önkéntesekből gondozókat – „mediátorokat” (közvetítőket) – jelölt ki, akik a legveszélyeztetettebb lakótelepeken megkísérlik a kapcsolatfelvételt a bevándorlók családjával, és felvilágosítást nyújtanak nekik az egészségügyi, kulturális lehetőségekről, hogy a fiatalok ne csak csavargással, kábítószer-fogyasztással, vagy illegális üzleteléssel töltsék el az idejüket.

Portugáliában a bünmegelőzés kiemelt területei közé tartozik az iskolai bünmegelőzés, illetve a fiatalkorúak bűnözésének megelőzése. Alaptétel, hogy az oktatás és a szakmai képzés alapvető elemek a bűnöző magatartáshoz, valamint a bűnöző tevékenységekhez vezető társadalmi tényezők elleni küzdelemben. Ezért 1989-ben létrehozták a „Személyi és szociális (társadalmi) nevelés iskolai területét”. Az oktatás területén megvalósított másik jelentős kezdeményezés a „Biztonságos iskola”-program. A program elsődleges prioritást élvez a rendőrségi járőrözési műveletek keretében, és olyan kezdeményezéseket támogat, amelyek célja a tanulók figyelmének felkeltése a biztonság témája iránt. A gyermek- és fiatalkorúak bűnözési mutatóinak romlása miatt azonban ezen intézkedések nem bizonyultak elégségesnek. Ezért került sor egy olyan bünmegelőzési politika kialakítására, amelyben az egészségügyi intézmények a veszélyeztetettség helyzet felismerése után képesek az azonnali gondoskodásra, majd jelentik azt az illetékes igazgatási vagy bírósági szerveknek. Ebben a bünmegelőzési politikában kiemelt szerepük van a magán szervezeteknek is. Az „SOS a gyermekekért” egy olyan bizalmas telefonszolgálat, amely tájékoztatást, iránymutatást, segítséget nyújt a válsághelyzetben lévő gyermekeknek és családoknak. A szolgálatot működtető Gyermekek Támogató Intézet utcai projektekért is felelős, amelyek legfőbb célja, hogy alternatív életmódok bemutatásával szakítsa meg az elkövetővé vagy áldozattá válás folyamatát.

Skóciában két munkaprogram létezik a gyermek- és fiatalkorúak bűnözésének megelőzésére. Az egyik program Közép-Skóciában működik, a 12-16 éveseket célozza meg

és a fiatal visszaeső elkövetők által okozott problémákkal foglalkozik, a másik a 14-16 éves korosztály számára nyújt elfoglaltságot és foglalkoztatási lehetőségeket biztosít számukra.

Szlovéniában viszonylag sok bűnmegelőzési program kapcsolódik a témához. Kiemelkednek közülük az utcai szociális munkával foglalkozó szemináriumok, valamint a tájékoztató jellegű projektek, mint például a „Jogi Tájékoztató Központ” munkája, amelynek fő célja a fiatalok rendőri eljárásokban biztosított jogainak megismertetése.